

A tekintélytiszteletről.

Írta: Vézner Károly.

Tekintély és szabadság nemcsak a politikában néznek farkasszemet egymással, hanem a nevelésben is. Az uralkodó akarat rákényszerítése az alattvalókra (despotizmus) és az egyéni szabadság korlátlan érvényesítése mindenkivel szemben (liberalizmus) a két szélső pont; e két véglet harcában, váltakozásában, megalkuvásában zajlik a történelem. Bármelyik kerül is előtérbe, a másik nyomon kíséri, rejtőzve vagy nyílt lázadásban, és lesi az alkalmat, hogy az uralmat magához ragadja.¹

A nevelés elméletét és gyakorlatát is főleg e két szélsőség mozgatja, a koráramlatok s a nevelők meggyőződése szerint változó alakban. Fel szokták vetni a kérdést, melyik nevel emberhez méltóbban és nagyobb sikerrel: *a föltétlen tekintélytisztelet-e vagy a szabadság-pedagógia?* Mindkét iránynak minden időben voltak hívei; a kérdés állandó tárgya a nevelésről szóló elmélkedéseknek. Binden oder wachsen lassen? — a németek így állítják fel a problémát.

1.

A huszadik század elejétől kezdve egy új *forradalmi pedagógia* száll síkra a gyermek jogaiért és indít hadjáratot a tekintély elvét valló hagyományos iskola ellen. Ellen Key és követői (L. Gurlitt, B. Ottó, G. Wineken) Rousseau naturalizmusának és Nietzsche individualizmusának hatására a nevelés célját a gyermek «érinthetetlen egyénisége» megóvásában látják, s véget akarnak vetni tekintély és kényszer okozta szenvedéseinek. Jelszavuk: nevelés nevelő nélkül (Pädagogik

¹ M. Havenstein: Autorität und Liberalität. (Die Erziehung, VIII (1933), 551. skk. 1.) ----- W, Foerster: Autorität und Freiheit (1910).

vom Kinde aus). A felnőtt feladata csak arra szorítkozhatik, hogy a gyermek fejlődésébe bele ne nyúljon (negatív nevelés). Ezek az «iskolareformerek» korlátlan szabadsággal akarják átengedni a gyermeket természetének és «szabadon fejlődő idealizmusának». Sokan szelídebb húrokon játszanak, de a dallam mindig ugyanaz: szabadság. A tekintély-tagadás kihallatszik a szabadság-pedagógia volt kultuszminiszterének, Beckernek halkra tompított szavaiból is: «A lényegesebb különbség a régi és az új nevelés között az, hogy mi az ifjú embert nem egy előttünk lebegő kép után idomítjuk és alakítjuk, bármilyen magasztosnak és főségesnek látszik is az, hanem mi nőni hagyjuk és csak az utat mutatjuk meg neki; ezen az úton saját felelősségére, önállóan elérheti a magas eszményeket és ismereteket, melyeket mi saját önfegyelmünkben és vonzó lelkesedésünkben elébük élünk». Kísérleti iskoláik baráti együttesek (Schulgemeinschaft, Kameradschaft zwischen Erwachsenen und Jüngern), osztályokra nem tagozódnak; nincs fölöttes hatóság, nincs fegyelem; egyetlen törvény: az önmagukért és a közösségért érzett felelősség tartja össze és irányítja őket mindenben.¹ Minden pedagógiának próbaköve: a *mire nevel?* kérdésre adott felelet; a célkitűzés elárulja a világnézetet.² Az iskolareformerek «emberségre» akarnak nevelni, arra a «tisza emberiségre», amely a világtörténelem folyamán az emberiség példaképeiben megmutatta magát. Világos, hogy ez a tiszta emberiség élettől idegen elmeszülemény; olyan elvont fogalom, melyet egyes korok és emberek más és más tartalommal töltöttek ki. Tehát végső eredményben mégis csak egy kép lebeg előttük, egy bizonytalan és elmosódó kép^k, melyet a nevelő saját kénye-kedve szerint rajzolhat meg. S vajjon nem tekintély-e az, mikor a nevelő az «elébe élésével» akarja magával ragadni növendékeit a magas eszmények és ismeretek felé? Amit itt olyan elragadtatással forradalmi újításként hordoznak körül, az régi-régi elve a pedagógiának: a példaadás ellenállhatatlan hatalma. Más új van ebben az elméletben; az a hamis és érzelgős emberszeretetből s evangéliumellenes demokráciából összeszőtt világnézet, melynek alaptétele, hogy *az ember természeténél fogva jó*, vagyis hogy ami emberi természet, az magátólértődően jó; csak a

¹ V. ö. E. v. *During* cikkét Paul Geheeb-ről. (Die Erziehung, VI. 1931. 63. skk.)

² *Nagy József*: Világnézet és nevelés. (A harmadik egyetemes tanügyi kongresszus Naplója, 1928, 111. 1.)

föltételeket kell megteremteni, melyek között a jóság-csirák életbe szökkenhetnek és tiszta emberiséggé erősödhetnek. Nem nehéz észrevenni, hogy ebben a naiv emberhitben Rousseau támadt föl, az a Rousseau, aki e ponton már régen meghalt az ő Emiljével együtt. A negatív pedagógia abban is tagad, hogy nem ismer erkölcsi értékeket, vagy olyan síkba tolja át azokat, ahol az erkölcs világa megszűnik¹; nem akar tudni a rosszról, ami az emberben van, s ha mégsem tagadhatja le, azt a hibás nevelés, a társadalmi babonák és a gazdasági igazságtalanságok árnyékának tekinti.

S mit jelent számára az *egyéniség*¹? Amint nincs két egyforma hal és nincs két egyforma rózsa, akként minden ember más és más; de minden embert eleve meghatároznak veleszületett képességei, s a szabadság arra kell, hogy ezek a képességek minden befolyástól mentesen elérhessék a maguk teljességét. A «hadd nőjön»-nevelés abban a káprázatban ringatja magát, hogy az érintetlen természet, ha szabadon engedik hatni, láthatatlan szellemkezekkel zavartalanul elvégzi a maga alakító munkáját. Arra nem gondol, hogy minél bonyolultabb egy lény, annál inkább kell vigyázni a növekedésére. A fákat lehet nőni hagyni az erdőben; még azok se nőnek tetszésük szerint, mert egymást korlátozzák és tartják féken. De ahol különböző fejlődési lehetőségek szunnyadnak s ahol az érzéki és értelmi rend állandó összeütközésben áll az ösztönélettel, ott nőni hagyni annyit jelent, mint nem védeni, nem támogatni, nem megelőzni a bajokat, nem rávezetni arra, mit lehet és mit nem, mit szabad és mit nem — épen az egészséges fejlődés érdekében.² A negatív nevelés nem hallja meg eszményképének, az «emberszerető» Goethének a sóhajtását, hogy két lélek lakik keblünkben, s ezért visszajára fordítja a szabadság fogalmát. A szabadság u. i. megszabadulás az ember lefelé húzó részétől, s ezzel a lélek fölszabadulása a szellem és erkölcs magasságai felé. Ez a nevelés útja; a szabadság nem föltétele a nevelésnek, hanem eredménye és jutalma.³ Igaza van Rückertnek, hogy egy

¹ *Raskin* szavaira kell csak gondolnunk: «Ügy-e szabadon akarod egyéniségedet fejleszteni? Látom, hová fejleszted! Szabadon akarsz enni, inni, dorbézolni, — szabadon akarsz tántorogni, botlani és elesni, hogy végre szabadon átkozd meg magadat s szabadon menj tönkre». (Prohászka: *Diadalmas világnézet*, 227. 1.)

² *St. v. Bunin Borkowski*: *Miniaturen erzieherischer Kunst* (1929), 85. 1.

³ *Dékány István*: *Szabadság és kényszer a nevelésben*. (Tanügyi Napló, 117. 1.)

nemes rabszolga él bennünk s mi tartozunk neki a szabadsággal. Aki ezt kivívtá a nevelés és önnevelés küzdelmes és szép szabadságharcával: az lesz egyéniség.

Hogy pedig hová vezet az új nevelés, azt közvetlen közelből szemlélhetjük az olyan családokban, ahol a gyermeket — nem annyira elméleti megfontolás alapján, mint inkább tehetetlenségből vagy rosszul értelmezett szeretetből — szabadjára engedik. Szánalmas csapata vonul el itt előttünk a kis lelki nyomorékoknak az elkényeztetett gyermektől föl egészen a zsarnok-gyermekig! Az önmagában elég (autarkia), öntörvényű (autonómia) ember, az újtók szemében a jövő diadalmas embertípusa a valóságban zabolátlan ösztönlény, ha az ősember ereje van benne; ha pedig gyöngé és századvégi fáradtsággal született, gomolygó ködemberként lézeng a világban. Egyébként az ifjúság viselkedése a forradalmak alatt és után elég szomorú bizonyosságot szolgáltatott nálunk is, külföldön is arra, milyen pusztító árvízzel önti el a partalan szabadság a nemzet vetését. S ki ne hallott volna a szovjet iskolák életéről, ahol levonták ennek a «természetes» nevelésnek a végső következményeit is? (A tekintélyt illetőleg azonban már ott is takarodót fújtak.)

Tekintély nélkül a szabadság csődbe visz; erre rájöttek már sokan az újtók közül is, és újra fölfedezték a korlátokat. Beteg álmodozó vagy elfogult pártember, s nem hivatása tudatára ébredt nevelő az, aki a széthullás és alaktalanság ellen nem hirdeti a költő vallomását a forma szükségességéről:

Lássátok, a korlátokat dicsérem:
a korlát a legbiztosabb valóság.
Tövis tart ébren rózsaittas éjen,
lévén biztosabb valóság, mint a rózsák.
Szoros formából születik az érem,
formának zord acél kell, nem nyúlós zsák.
Élet és lélek szétömlő pára volna,
hogya nem lenne száz korlátja forma.

(*Babits M.*: Hadjárat a semmibe)

2.

Iuvenalis egyszersmindenkorra megállapította a nevelés egyik alaptörvényét: maxima debetur puero reverentia. A gyermek nemcsak Igérete, de titka is a jövőnek. S aki nem tud megilletődő tisztelettel állni a gyermek-titok előtt, az nem hivatott a nevelésre. Az újtó nevelők, mint láttuk, elhiszik magukról, hogy játékos könnyedséggel oldhatják meg a nevelést, s ebben a vérmes bizakodásukban túlmennek ever-

meknek kijáró tiszteleten; bálványt faragnak belőle s maguk fölé emelik a «gyermek öfenségét».¹ Érthető, ha a hagyományhoz ragaszkodó nevelők Kästner gúnyos epigrammáját idézik rájuk: «Az én időmben az ember odanyújtotta kezét a gyermeknek, az jól belekapaszkodott s úgy nőtt fel hozzá; most — lekuporodnak a gyermekecskéhez a pedagógiai emberkéek». De vájjon helyes úton járnak-e mindenben a tekintélytisztelet harcosai, vagy mondjuk, a régi nevelés hivei? Itt a másik végletbe ütközünk.

Öreg emberek az ifjúság szabad viselkedésének láttára (az apák és fiak örök ellentéte!) gyakran visszasírják laudatores temporis acti) a maguk kemény nevelését, amely nem ment végbe dörgés és csattanás nélkül; mert akkor a tekintély uralkodott s a gyermek nem volt hímes tojás. Mire is gondolnak ők tulajdonképen? «Törd meg a gyermek akaratát, ebbe nem hal bele; törd meg az akaratát s ezzel fölszabadítod a lelkét» — hangzik a vezérszólam.² Ebben az u. n. *szigorú* nevelésben azonban ugyanolyan tévedés lappang az ellenkező sarkon, mint a reformpedagógusok enyhe bánásmódjában és könnyelműségében. Azok nem vesznek tudomást — Goethe szavaival — az eredeti bűnről, ezek megtagadják az átszármazó erényeket, az ember jóra való hajlamosságát. Kiűzni a rosszat az emberből, kérlelhetetlen szigorúsággal: ez a fölszabadítás. A sötét hatalommal szembe kell állítani a nevelés hatalmát, a tekintélyt, mely parancsokkal és fenyegetésekkel, kényszerrel és megfélemlítéssel tereli mederbe a rosszra ösztönző indulatokat. Kialakul a «drill», egy gépiesen működő, büntető eljárás, mely nem veszi figyelembe a növendék egyéniségét. Részint az a konok meggyőződés szítja, hogy csak így lehet megfegyelmezni és használhatóvá gyúrni «az anyagot»; részint az a hivatást megcsúfoló kényelmesség táplálja, mely így akar magának csendet és rendet teremteni s hatalmi szóval kettévágni súlyos bonyodalmak és nehézségek gordiumi csomóját. De lehet oka valami benső gyöngeség is, mely önvédelemből ölti magára a szigorúság és megközelíthetlenség jégpáncélját.

¹ A «reformpedagógia» tagadhatatlan érdeme, hogy korunk «a gyermek százada» lett: a nevelés kérdései iránt széleskörű érdeklődést keltett s ezzel megtermékenyítette a gyermekkel foglalkozó tudományokat, sőt több gyermekvédő intézkedés (csecsemőhalandóság csökkentése, gyermek-munka szabályozása, egészségügyi ellenőrzés, gyermekbíróságok stb.) az ő kezdeményezésére lépett életbe. A sikerek azonban inkább a toborzó lelkesedésre, mint a pedagógiai elvekre vezethetők vissza.

² W. Foerster: Schule und Charakter (1912¹¹), 252. 1.

Aligha meri bárki is állítani, hogy a *zsarnok-apák* s a *despotatanítók* ma már a múlt szomorú emlékei.

Ez a lelkiség is vét a gyermeket megillető tisztelet ellen, s ha az előző túllépte a határt, ez jóval elmarad tőle. Akit u. i. nem ösztönöz a tisztelet, hogy magát nemes tartózkodással háttérbe szorítva próbálja megfejteni a gyermek-titkot s ehhez mértén válassza meg a ráhatás s vezetés eszközeit, az egyetlen üdvözítő útnak a parancsosztogatás és büntetés lélektelen tekintély-pedagógiáját tartja. Valóban erre a «zsandár-pedagógiára» gondolt Mark Twain, mikor azt mondotta, hogy a nevelés nem más, mint a felnőttek szervezett védekezése a gyermek ellen.

A merev és elnyomó tekintély-nevelés bizonyos látszat-eredményekkel szokta magát igazolni: fegyelem az egész vonalon, s ebben a légkörben vezényszóra pereg a munka. Mondanunk se kell, hogy ez a vasfegyelem merőben külsőséges: a dermedt csendben *óvatos meghunyászkodás* lapul meg. Iskolában is, otthon is az egészséges életöztön visszahúzódik a nagy nyomásra, enged és kitér, anélkül, hogy erkölcsi fejlődése megfutná a maga pályáját. Alattomos és képmutató lesz, s mihelyt lerázta magáról a kötelékeket, mint a börtönből szabadult rab veti bele magát a szabadságba: rosszabbik én-jének lesz a zsákmánya. «Ha a gyermek az erényről szomorú és komor képet alkot magának (s az ilyen tekintély eredményezhet-e más?), a féktelenség pedig kellemes alakban jelenik meg előtte: akkor minden elveszett, minden hiábavaló» — mondja Fénelon. A fiatalság sok éretlensége és szerencsétlensége emeli föl szavát hangos váddal a despota-teknély ellen!

A hajlíthatóbb, puhább és gyávább fiúkban pedig *megfojja az önállóságot*: mint a viasz, ellenállás nélkül ölti föl azt az alakot, melyet a parancsoló tekintély nyom reá. Nem is merészel önmagára gondolni, s így egyéniségének esetleg értékes elemei elcsenevészednek. S később is, mikor már erkölcsi érettséggel kellene helyt állnia, kezes báránya marad minden erősebb benyomásnak, játéklabdája a különböző befolyásoknak. S igaz, amit a pszichoanalízis állít, hogy ha a szülők, különösen az atya túlságosan szigorú korlátok között tartotta a fiút, az sokszor egész életén át nem tud ettől a szorítástól megszabadulni, bensőleg sohase lesz önálló és független, más emberek és más hatások iránt elveszti fogékonyságát: eltéphetetlen szálakkal atyjához van kötve.¹

¹ E. Stern: Autorität und Erziehung (1925), 48. skk. 1.

A gyermek tehetetlen a kényszerrel szemben s a nyílt lázadásra nincs ereje, tehát alkalmazkodik. Minden hatalomnak megvannak a maga gyöngéi; gyöngeség az is, mikor az erőszak gyönyörködik az elért hatásban. Nos, az alkalmazkodó látszólag simul a nevelő szándékaihoz, figyel minden szemrezenésére, kedvében jár, hízeleg neki; eszességével s ügyességével eléri, hogy megnyeri bizalmát, s ezzel azt is, hogy az előbb még kérlelhetetlen tekintély saját diadalát látja benne s a kivételezéseket is megengedhetőnek tartja vele szemben. Megszületik a *«streber»*, a törtető, a nevelés torzalakja. Nem messze esik tőle az ú. n. *mintagyerek*. Nem benső meggyőződésből fakad az engedelmessége, bár külsőleg önként és jókedvvel vállal minden szigorúságot. A tekintéllyel való azonosulása miatt könnyen vezethető, s így szeretetnek örvend. Mintaképnek állítják oda a többiek elé, s ezért tesz meg mindent. Hiúsága kielégülést nyer s érvényesülési vágya fokozódik az elismerésektől. A mintagyerek azonban nem természetes. Mikor olyan helyzetbe kerül, hogy viselkedése már nem arat méltánylást s alkalmazkodása többé nem érdem: fölborul minden, szédítő üresség támad benne, az elkedvetlenedés szárnyait szegi s ereje fogytán tompa érzéketlenséggel adja meg magát sorsának. Ez a magyarázata annak, amit sokan nem értenek, hogy a mintagyerekek az életben akárhányszor egyszerre tragikus hirtelenséggel elferdülnek vagy szétmállanak.

A legsúlyosabb válság azonban *az átmeneti korban* fenyeget. A nyomás a kamasz fiúban ellennyomásba ütközik; forr az egész szervezet, ismeretlen erők kavarnak benne, új testi és lelki követelések, melyek a zordon megállj-ra le nem csillapodnak, sőt a leghevesebb ellenállással válaszolnak. Eleinte kisebb-nagyobb hazugságokkal tartja magát egyensúlyban, majd belerögződik valami megmozdíthatatlan makacsságba, mert úgy érzi, hogy a korlátozások legjogosabb igényeitől tartják vissza. A «törd meg a gyermeket»-tekintély nem ismeri és nem fogadja el ezt a forrongó állapotot s mint minden zsarnok lázadáskor, megsokszorozza az őrséget s a rendszabályokat. Az önállóság és öntevékenység magas lázában vergődő ifjú egyre növekvő érzékenységgel néz a kívülről ellene támadó kényszerre; nem az alsó természet lázadása ez, hanem a szellemé, mely az erős szorításra lassankint megtelik elkeseredéssel és gyűlölettel a szülők és tanítók iránt. S minél kíméletlenebb az idomító korbács, annál mélyebb és izzóbb a gyűlölet¹.

¹ V. o. G. Grünwald: Pädagogische Psychologie (1925.), 189. skk. 1.

A férfívá való újjászületés idején a megértő szeretettel közelítő nevelő is csak saját jellemerejével s finom pszichológiai tapintatával tudja az ifjút megtanítani arra, hogy önmagát megfékezze s hogy ágaskodó önérzetét s feszülő akaratát saját jellemének kialakítására munkába fogja. A nyers erőszak pedagógiája alkalmatlan arra, hogy a hibákat erénnyé fejlessze s épen a sorsdöntő órában vesztí el az ifjút, amikor a leginkább rászorul a céltudatos vezetésre. Mert annak éles szeme, erősen burjánzó és túlzó kritikai hajlama észreveszi az ellentmondásokat és hazugságokat a zsarnokoskodó tekintélyben is, gáncsoskodó indulata még mélyebbre taszítja: *meggyűlöl minden tekintélyt*, bárhonnan jöjjön is az. A gyűlölet lesz a nevelője.¹

Mindez nem akarja azt mondani, hogy az elnyomás és gépies szigorúság alól egyesek nem kerülhetnek ki épen és sértetlenül. De mint a növény a tavaszi fagy sebeit, sokáig, talán egész életükön át ott viselik lelkükön és jellemükön az ifjúkor dermesztő hidegségének a nyomait. A frigszekekrényben nemcsak a két törvény táblát és Áron vesszejét őrizték, hanem a mannát is. Az égi kenyér: ez hiányzik a tekintélypedagógiából. Akitől ezt megvonták, annak egészsége könnyen meginoghat az élet harcában. És W. Foerster szerint² a nevelésnek is, de az emberiségnek is azon fordul a jövője, kit választ vezérül: *Caesart-e vagy Krisztust?*

3.

Ezek után marad az «arany középszer», mely a korlátlan szabadság túlzó követeléseivel szemben a tekintélyre bízva a nevelést, de féltő gonddal vigyáz arra, hogy a gyermek egyénisége össze ne roppanjon a hatalom súlya alatt. A népek tanítója, *Szent Pál* is ezt hirdeti: «Gyermekek, engedelmesskedjétek szüleiteknek az Úrban, mert így van ez rendjén . . .»³ és: «Atyák, ne keltsetek fel haragot gyermekeitekben, hogy kedvüket ne veszítsék . . .»⁴ Egyszerű és bölcs alapelv, de

¹ Adler iskolája a vázolt tipikus jelenségeket «individualpszichológiai» alapon úgy értelmezi, hogy mikor a zsarnokság hatására az «alacsony abbrendüség érzése» (Minderwertigkeitsgefühl) a gyermekben egy bizonyos erősségre fokozódott, «az érvényesítési igény» (Geltungsbedürfnis) is túlfejlődik («hypertrophál»): csak azért is meg akarja mutatni értékeit. Lásd *Stern*, i. m. 55. 1.

² *Erziehung und Selbsterziehung* (1917), 358—369. 1.

³ Ef. 6, 13.

⁴ Kol. 3, 21.

alkalmazása, azaz a tekintély gyakorlása és a szabadság biztosítása nem tartozik a könnyű feladatok közé. Mert nem is szólva arról, hogy a korszellem, mint már említettük, mindenkor áthatja az egész nevelést s ezért a szabadságpedagógia a maga elméleti megalapozottságával csak a liberális kornak lehet a gyermeke, míg a tekintély elvének kizárólagos uralma a régi patriarchális idők maradványa vagy az állami mindenhatóság korának kísérője: maga a tekintélyt képviselő nevelő is lehet liberális vagy zsarnoki természetű, s eljárása egyéniségének elfojthatatlan hajlama miatt erősen veszélyezteti az arany középút szentpáli igazságát. Honnan vegye tehát a nevelő azt a rendkívül érzékeny mérleget, melyen a tekintély és szabadság vegyítésének üdvös arányát *lefmérheti*? Ez a kérdés elvezet bennünket a *tekintély forrásához*. Jean Paul így határozza meg a nevelést: állandó törekvés, hogy a gyermekben szunnyadó embereszményt felszabadítsa egy már felszabadult ember. A nevelés minden szála ebbe fut össze: embereszmény. A neveléstörténet lényegében a végső célnak s a hozzá vezető utak keresésének beláthatatlan sorozata; a különböző világnézetek megszerkesztik a maguk embereszményét s ehhez szabják pedagógiájuk irányelveit. E gondolatrendszerek között egyetlen célkitűzés van, mely az embert a maga igazi természetében s hivatásában fogja át, s mely fölötte áll az idők változó divatjainak: *az evangélium pedagógiája*. Embereszménye nem emberi kitalálás, hanem magának az Istennek a parancsa: «Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok is tökéletes l»¹ Az ember anyag és szellem egyszerre; benne összeszővődik a természet kényszere s az erkölcs törvényei, s épen ez a kettősség teszi szükségessé a nevelést. A nevelés pedig nem más, mint a fejlődésben levő embernek az üdvösségre való segítése: *Erziehung ist Heilswille am werdenden Menschen*.² Az ember legfőbb nevelője az Isten, aki beleoltotta minden lénybe az önkifejlődés törvényét s atyai szeretetében segíti is őket. A nevelő a fölszabadult ember, akinek munkája Isten nevelő akaratának való önkéntes alávetés által kapja meg jogosultságát. A nevelő tekintélye tehát abban áll, hogy ő a mennyei Atya földi helyettese, az Isten segítő keze. Ezt nevezi E. Stern³ «kisugárzó tekintélynek». Isten a legfőbb erkölcsi eszmény: ez a tekintély; minden nevelő tekintélye Isten kegyelméből való.

¹ Máté 5, 49.

² Lexikon der Pädagogik der Gegenwart, (1930.) 673. 1.

³ I. m. 7. 1.

A katolikus pedagógiának e tekintély-hitéből mindenekelőtt az következik, hogy a *nevelés munkájában az eszmény áll előtérben, nem a tekintély*; nem a parancsok és rendszabályok nevelnek, sőt nem is a nevelő, hanem az eszmény. A nap érleli meg a gyümölcsöt, nem a kertész. Tehát nem vét a tekintélytisztelet ellen, aki azt mondja, hogy nem a gyermekek vannak a nevelőért, hanem a nevelő a gyermekekért; mert a tekintély nem önmagáért van, hanem azokért, akik fölé rendelték. A rómaiaknál a tekintély, *auctoritas* gyarapítót jelent, s az auctor rei publicae kitüntető nevet viselte az állam kormányzója, mert kötelessége volt az állam gyarapítása. Minden tekintély legszerencsésebben a pápa címét veheti föl: servus servorum Dei, az Isten szolgáinak szolgája. A zsarnok bűne épen onnan ered, hogy függetleníti magát az egyetlen tekintélytől; a zsarnok is forradalmár: a legfőbb tekintély ellen lázad.¹ A nevelő, aki önmagát keresi, sikereket vagy népszerűséget, az nem gyarapítja a rábízottakat s tekintélyét maga rombolja szét; aki pedig hatalmát villogtatja és élvezi, az már nem szolgája az eszményeknek, s vagy halálos sebeket osztogat vagy tragikomikus hőse lesz a gyengeségeket egyszerre megérvő s kihasználó gyermeki szimatnak. Önmagát állítja a tekintély helyébe az a szülő, aki mintegy kárpótlást keres kudarcot vallott törekvéseiért s nem számolva gyermeke képességeivel, engesztelhetetlen szigorúsággal kergeti elgondolásainak és álmainak megvalósítására.

Továbbá: a tekintély nem azonos ugyan birtokosával, mégis az eszmény képviselőjének méltónak kell lenni a vállalt hivatásra. Sőt a nevelésben ezt ki kell egészíteni azzal, amit Börne mond: «Nem értjük meg a gyermeket, ha magunknak nincs gyermekszívünk; nem tudunk bánni vele, ha nem szeretjük; és nem szeretjük, ha magunk nem vagyunk szeretetre méltók». A nevelő egyénisége kedvelteti meg a gyermekkel, hogy nevelik. A nevelőnek tehát valamiképen az eszmények homálytalan tükrének kell lennie; benne elevenedik meg szépsége és ereje. A gyermek kívánja, hogy vezessék, s ha a nevelő ezt a vágyat a maga egyéniségének vonzó erejével tudja az eszménybe kapcsolni, ebben az áldásos közösségben, ebben a *pedagógiai eros*-ban már csirában megvan az eszményi ember. Ezért szülőnek és tanítónak egyaránt szól Willmann klaszikus megjegyzése: Wer lehren will, muss etwas können; wer erziehen will, muss etwas sein. Valaminek lenni, nem kül-

¹ R. Allers: Das Werden der sittlichen Person, (1929.) 86. 1.

sőleg, hatalomban és díszben, hanem bensőleg, *az eszményből lenni valaminek: ez a leghatékonyabb tekintély.*

Ennek nincs szüksége arra, hogy ráerőszakolja magát növendékére, mert észrevétlenül nő és minden nyomás nélkül hat az ifjában. Szülő és gyermek, tanár és tanítvány a legbizalmasabb közelségbe kerülnek így egymással s kézt a kézbe téve haladnak a közös úton. Feltűnik a mesterkéltségtől távol, amely a hatalmi tekintélyt elválasztja alattvalóitól. S mégsem toladok elő a tekintélyevő bizalmaskodás, s nem kell varázskört vonni maga köré a nevelőnek, hogy megtorpanjon előtte a pajtáskodás csintalan szelleme.

Az ilyen tekintélyt nem ingatja meg a nevelő tévedése sem. Gyengeségei és hibái nem maradnak ugyan rejtve, de a tekintély eszményi viszonyában nem ütköznek ki olyan metsző és romboló élességgel, mint a zsarnoki nevelésben, mert az alárendelt érzi, hogy parancsoló ura is szolga, az örök és változhatatlan eszményeknek halandó és meg-megcsukló szói-gája; *az eszmény tiszta fénnel ragyog tovább, ha a tekintélyre folt is esett.* A nevelő hibájában vagy bűnében nem önmagával kerül összeütközésbe, mint a despota tekintély, hanem a szep-lőtelen tökéletességgel, s ez a tudat megvédi a gyermek tekintélybe vetett hitét. A tisztelet megsejteti vele az emberi gyarló-ságban azt a tragikumot, amely alatt nyög minden földi lény s az egész világ, s amely alól a nevelés őt is az eszmény magas-sága felé igyekszik vezetni. Azonkívül az eszményből élő nevelő következetes önvizsgálattal és javítgatással maga is folyton előbbre megy s ez a haladás viszi magával a gyerme-ket is. Csak ahol olyasmit követelnek, ami hiányzik a paran-csolóból, vagy aminek az ellenkezője szúr szemet, ott támad rás a tekintélyen.

4.

A tekintély a gyakorlatban *a parancsolás és engedelmség* alakjában jelentkezik. Az evangélium tekintélyelve két kö-vetelményt állít föl, s e két határ között kell a nevelőnek ön-maga s a gyermek ismerete alapján a helyes tájékozódást megtalálnia. Az egyik a nevelőnek szól: a parancsnak csak akkor van létjogosultsága, ha az örök erkölcsi eszményben gyökerezik. S ez nemcsak azt jelenti, hogy rosszat nem pa-rancsolhat, hanem hogy a maga parancsait és intézkedéseit tartalomban is, hangban is mindenkor az erkölcsi igazságok-hoz kell igazítania; a nevelő váltja életre az eszményt, s en-nek tudatában kell lennie akkor is, ha egyes meghatározott

esetekben az erkölcsi eszményekkel való kapcsolat nem nyilvánvaló mindenki számára. A második követelmény irányadó minden katolikus magatartására a hatalommal szemben, tehát a gyermek engedelmisségi kötelességét foglalja magában: «. . . engedelmesek legyetek uraitoknak minden félelemmel, nemcsak a jóknak és szelídeknek, hanem a keményeknek is!» (1. Pét. 2, 8.). A parancsolás törvénykönyvét egyébként még nem írta meg senki, s nem is fogja megírni, nyilván azért, mert amint a kormányzás művészet és nem tudomány, a parancsolás művészete is megtanulhatatlan.¹ A kellő mértéket megtalálni a parancsosztásban: ez az egyetlen szabály²; ez is isteni adomány, charizma, melyet a tudás és tapasztalat támogathat és kiegészíthet, de nem pótolhat. Ez a *sensus paedagogicus* sokkal ritkább, mintsem gondolják. Talán erre vonatkoznak Goethe szellemes szavai: «Man könnit erzogene Kinder gebären, wenn die Eltern erzogen wären?!» A katolikus nevelés lényegében a megóvás pedagógiája, amit Szent Ágoston így fejez ki: «Inkább óvjuk a szenvedéstől, mint részvétet érezzünk miatta; jobb a baj megelőzése, mint gyógyítása». Ez ismétlődik Rousseau-nál is állandóan: a gyermek azért fejlődik rossz irányba s azért lesz bűnös, mert nem tették lehetővé számára, hogy erényes legyen. A megóvó nevelés szelleméből következik néhány *általános útmutatás*, melyek a parancsolás-engedelmisség gyakorlatát megkönnyíthetik:

1. A gyermek engedelmissége önmagában nem értékes erény.³ Az engedelmisség, vagyis az ember akaratának alávetése egy merőben emberi akaratnak rabszolga-viselkedés, mert csak az isteni akarat előtt vagyunk kötelesek meghajolni. A nevelők az isteni akarat hordozói, tehát őket megilleti a parancsolás joga, velük szemben az engedelmisség kötelesség és erény, amennyiben az örök tekintély nevében és a gyermek érdekében gyakorolják hatalmukat.

2. Parancsolni nehezebb, mint engedelmeskedni, mert a parancsolás minden következményét a hatalmat kezében tartó tekintélynek kell viselnie. A nevelőnek tehát alaposan

¹ Értékes gondolatokat találunk Jean Paul «Levana»-jában, 62. §.

² A *piaristák* rendi szabályaiban az előljárónak adott utasítás klasszikusan így fogalmazza ezt: «ügyeljen az előljáró, hogy tekintélyét bölcsességgel és tapintattal gyakorolja; ne tévessze szem elől, hogy emberek élén áll, s ezért emberiségét éreztesse inkább intéssel, mint parancsolgatással szigorúságát». (*Consiitutiones Sch. P.*, Romae, 1826)

³ V. ö. J. Lindworsky: *Erfolgreiche Erziehung* (1933), 14. skk. 1.

át meg át kell gondolnia, mit parancsol, s minden parancs kimondásában éreznie kell az óriási felelősséget a terhekért, melyek a szavai után meginduló engedelmisséget nyomják.

3. Az az uralom a legjobb, amely megtanít arra, hogy az ember önmagán uralkodjék. Az engedelmisségben való gyakorlás, a (l'art pour l'art)-engedelmisség céltalan és méltatlan eljárás; a gyermek nem cirkuszló, hogy így idomítsák. Az engedelmisség nem öncél, hanem a gyermek önállóságát készíti elő, azt az erkölcsi szabadságot, mellyel az Isten parancsainak kell engedelmeskedni.

4. Minden jogos parancs legyen határozott; alóla nincs kibúvó, ellene nincs kifogás. Meg kell éreztetnie, hogy nemcsak a természetben vannak kérlelhetetlen törvények és tilalmak, melyek kíméletlenül lesújtanak az ellenszegülőkre, hanem az erkölcsi világrendben is. De az ellentmondást nem tűrő határozottság mellett ki kell hallani a parancsból a szív/szavát is, mely aggódó szeretettel hívja a gyermeket egy erkölcsi fejlődése számára elmaradhatatlan cselekedetre. Bizonyos esetekben nevelőleg hathat, ha a rendelkezés okait a gyermek elé tárjuk, de ettől sohasem szabad függővé tenni az engedelmisséget. Mindenkor, de különösen a gyermek előtt nem egészen világos rendeltetésű vagy kellemetlen parancsokban meg kell szólalnia a nevelő lelkiismeretének, hogy ő is magasabb hatalmaknak, az erkölcsi törvényeknek engedelmeskedik. A válság idején, mikor az engedelmisségért nem egyszer küzdelmet kell vívnia önmagával az önállóságra törekvő fiúnak, a hőstett végrehajtása után alkalmat adhatunk a közös megbeszélésre. A nevelésnek is vannak «termékeny pillanatai», ezeket kell megragadni, s ilyenkor a buzdítás, dicséret, sőt jutalom nagyban hozzá segíthet az engedelmisség megkedveltetéséhez.

5. A parancs hangja legyen komoly, de nem fenyegető, visszariasztó, elnémító. Ha határozott, nem szorul mennydörgésre; a szelíd és bizalmas közelség elveszi a parancs bántó és ingerlő élet. Mikor az anya azt mondja kis fiának: «Jancsi most felöltözik és elmegy sétálni!», vagy: «Előveszi könyveit és elkészíti feladatait», ebben határozott, sőt szigorú parancs van, mégis olyan önbizalmat ébreszt, mintha a fiú magától is azt akarná tenni. A sugalmazó parancsoknak különösen a kamaszkorban van nagy jelentősége: az ébredező, majd túltengő önérzetet és tevékenységi vágyat ilyen módon lehet az erkölcsi nevelés és férfiasodás szolgálatába állítani.

6. Sokszor időt kell engedni a parancs teljesítésére. Aki

nem tud várni és nem tudja távolból szemlélni a gyermek birkózását a parancssal, hanem szüntelenül pattog az engedelmisség nehéz esetében tétovázó fiú fülébe, az megfosztja az önlegyőzés fölemelő érzésétől s az önelhatározás diadalától, és a parancsot még elviselhetlenebbé teszi; a legtöbb fiú ilyenkor nem meggyőződésből engedelmeskedik, hanem hogy végre megszabaduljon a zúgó szavaktól, mint fullánkos darazsaktól.

XIII. Leó egyik főpapját, mikor ez a tudományos kutatások hitellenes törekvései miatt panaszkodott, így nyugtatta meg: «Il faut leur laisser le loisir d'hésiter et même d'errer».¹ Ha a csalhatatlan tekintély a kamaszkodó tudománnyal szemben ilyen nagylelkűséget tanúsít, a nevelő is megengedheti önállószkodó fiainak, hogy olykor fejjel menjenek a falnak, de bűnre természetesen sohase adhat «engedélyt». A tévedés is nevelhet, sokszor hatásosabban, mint a szigorú parancsszavak ostorpattogásai. Ha erkölcsi kár nem fenyeget, megelégedhetünk a helyes cselekvésre vonatkozó enyhe intelemmel, különben «hagyjuk őket bakot löni és tévedni». A tévedés tapasztalait azután súlyosabb esetekben gyümölcsöztessük.

7. Szabatos és világos beszéd; következetes, de nem üldöző ellenőrzés: ezek adnak nyomatékot a parancsoknak.

8. A fölemelt hangnak is megvan a maga pedagógiája, ha alkalmas időben használják. A hang rendkívülisége fölébreszt a tompultságból vagy a rosszban való megdermedéstől. Később, baj multán, a szelídség s a régi bizalom visszateríti elfeledtetni a sötét percet; csak intő emlék marad vissza tanulsággal a jövőre. De aki örökké őrmesteri parancsokat hall, annak füle lassankint süket lesz a finomabb szavak iránt; a hangot pedig nem lehet a végletekig fokozni. A kemény fogás se maradhat ki a nevelésből, különösen akkor, ha valakit az örvény széléről kell visszarántani.

9. A parancsadásban a legteljesebb egyetértésben kell lennie apának és anyának, iskolának és szülői háznak. Bizonyos fokig érthető, hogy az anya «villámhárító» szokott lenni a családban; levezeti a hirtelen lesújtó s a nevelésben valóban gyilkos haragot, megteremti a nyugodtabb légkört, a megbánás s a jóvátétel lehetőségét: kivédi a súlyosabb családi jeleneteket. Ez a szerepe azonban nem mehet odáig, hogy fia hibáit takargassa és eltitkolja az apa előtt; az ilyen bűnös szövetség nem egy tragédiának volt már okozója. A legkártékonyabb tekintélyrombolás azonban az, mikor a szülői

¹ *Prohászka*: Diadalmas világnézet, 235. 1.

ház csak ú. n. célszerű viselkedést kíván a fiútól s ebben minden eszközzel segítségére van. Az ilyen visszasságok és visszaélések (összejátszás az iskolai fegyelem megsértése esetén, tanárok félrevezetése vagy megtévesztése, munkájuk vagy személyük bírálata és megszólása stb.) nemcsak az iskola tekintélyét ássák alá, hanem immanens igazságszolgáltatásul a szülőket is. Azzal, hogy cinkostársai lesznek fiaik üzemeknek, önmaguk alacsonyítják le magukat, s ezzel a családi machiavellizmussal maguk kezdik ki és rombolják le tekintélyüket is, gyermekük jellemét is. S akik ezzel szemben az életre szoktak hivatkozni — ott is az eszközökben nem válogatók élelmesség boldogul —, azok nem képviselik többé az Isten parancsait s elvesztették jogukat gyermekükkel szemben; s a legkritikább eset, hogy a nemezis keze gyermekük erkölcsi pusztulásában utól ne érné őket, talán éppen gyermekük részéről.

10. Ha van törvény, szentesítésének is kell lennie. A parancs és engedelmség el nem választható a büntetéstől. Az, eddigiekből világos, hogy a tekintély védelmére vagy helyreállítására büntetést alkalmazni nem lehet; a «majd megmutatom én»-indulat gyerekes és a neveléssel össze nem egyeztethető. A harag és idegesség rossz tanácsadó a büntetés kimérésében és végrehajtásában. De nem akar tudni az isteni akaratról s nem ismeri az emberi természetet a reformpedagógia, mikor a gyermek egyéniségének megvédése címen szembefordul minden büntetéssel, úgy okoskodván, hogy az erkölcsi rendben beállott zavar büntetés nélkül is megérteti a vétkezővel cselekedeteinek célszerűtlenségét és a belőle származó társadalmi bajokat. Az ilyen tapasztalat hosszú időt igényel s éppen a büntetés visszatartó erejétől foszt meg; a büntetés célja, hogy az ösztönös cselekvést megakadályozza s a felelősségérzetet életre hívja. Ezért a büntetést az egyéniség nevelésére kell fölhasználni, annál is inkább, mert egy egészséges fiú mint szükséges engesztelést nem is utasítja el magától. Az igazi tekintély éppen abban nagy, hogy a büntetést érezhetővé tudja tenni, s mégse aláz meg vagy kedvetlenít el, mert magával a büntetés tényével láttatja be, hogy az út, melyet elhagyott, egyedül szép s egyedül visz a haladás és boldogulás felé, s ezzel még inkább felszítja benne a nemes tüzeket. A testi büntetés tehát még a családi nevelésben is elkerülhető; ahol szüksége mutatkozik, ott — rendes gyermeknél — a nevelés eddigi módjában kell a hibát keresni (elhanyagolás, engedékenység, túlzó szigor). A testi fenyítés-

ben nemcsak az ütlegek fájnak, hanem a megszegyenítés is, mert a gyermek nem a tekintély erkölcsi felsőbbtségét látja maga előtt, hanem a nyers erőszakot szenvedni benne. A szeretet művészei, de csakis ezek, kifogyhatatlanok a nevelőértékű büntetés eszközeinek megtalálásában. Egy szemrehányó tekintet, egy feddő szó, egy különös hangsúllyal ejtett intés, valami várt jónak az elmaradása, a szeretetnek hosszabb-rövidebb ideig való megvonása elegendő, hogy a vétkes tudatára ébredjen bűnének s felfakadjon benne a bánat. A becsülés visszaszerzése s az új kezdés lehetősége a legtisztább örömeknek lehet forrása, s új erőket pezsdíthet a megtért szívében.

5.

Az iskola és szülői ház nevelő tekintélye előbb-utóbb véget ér, és az erkölcsi önállóságra érett ifjú maga veszi kezébe sorsának intézését. Más és más tekintélyek hatása alá kerül, melyeknek képviselői gyakran nem tükrözik az eszményt eredeti tisztaságában. Mi igazítja el az élet nagy zűrzavarában? Mi ad erőt, hogy hű maradjon az eszményhez akkor is, ha a fölötte álló hatalom eddigi nevelésével homlok-egyenest ellenkező cselekedeteket kíván tőle, vagy ha majd üldözés és elnyomás keseríti egy olyan tekintély részéről, mely előtt meghajolni kénytelen?

Goethe beszél az áhítatos tiszteletről (Ehrfurcht), mely három egymás fölött álló világra vonatkozik: arra, ami fölöttünk van (Isten), a körülöttünk lévőkre (embertársak), s arra, ami alattunk van (föld). Akiben ez az áhítatos tisztelet élő és tevékeny valóság, az *kegyeletes lélek*. A tekintély-pedagógia akkor tölti be igazán hivatását, ha a lényegét alkotó tekintély-tisztelet lassan-lassan belenő egy magasabb rendbe, a Goethe-tői megsejtett áhítatos tiszteletbe. A kegyeletes lélek tudja, mivel tartozik a három világnak, s az értékek hierarchiája vezetni érzelmi és akarati életét. A kegyeletesség *Shakespeare* szerint az élet angyala; ott áll mellette egész életén át s «külön helyez magást és aljast» (*Cymbeline* 4, 2). A kegyeletesség megtanítja «különbséget tenni elv és személy, a kegyelet-nevelő tárgyi valóság és kegyelet-fojtogató alanyi tényezők között».¹

A *pietas* a nevelőteknitély koronája, a Krisztusban való nagykorúság záloga. Ad maius pietatis incrementum!

¹ *Schütz A.*: A kegyeletes lelkület és dogmatikai indítékai. (Az Ige szolgálatában, 55G. l.)